

ФÆЛТÆРДДЗИНАД – БАФÆЗМ ÆЙ

Къæлхидты Эльвирæ,
Дзæуджыхъæуы скъола-гимназ
«Диалог»-ы ахуыргæнæг

Ирон æвзаджы урок 6-æм къласы

Урочы темæ «Нывæцæн-радзырд Абысалты Юрийы ныв
«Аххосджын»-мæ гæсгæ»

Урочы хуыз: ныхасы рæзтыл кусыны урок.

Урочы нысантæ:

1. Базонгæ кæнын радзырды (таурæгъон текст) композициимæ; сфæлхат кæнын таурæгъон стили æмæ диалогон ныхасы хицæндзинаедтæ;
2. Фæхъæздыг кæнын скъоладзауты дзырднат.
3. Гуырын кæнын цымыдисдинад ирон аивадмæ, уарзондинад цæрæгойтæм.

Урочы фæлгонц: компьютер (презентаци), интерактивон фæйнаг, нывгæнæг Абысалты Юрийы репродукциты альбом.

Урочы цыд:

I. Бацæттæгæнæн рæстæг.

1. Мотивацион уавæр.

Ахуыргæнæджы раныхас:

Зындгонд ирон нывгæнæг Абысалты Юрий йæ иу интервьюйы загъта: «Цæрæгойтæ мæ кæддæриддæр цымыдис кодтой. Нæ хæдзары æдзухдæр уыд куыйтæ. Сывæллонаей семæ бирæ рæстæг æрвыстон. Семæ-иу дзырдтон – уыдон мæ æмбæрстой. Ныры онг дæр хъуыды кæнын мæ алы куыдзы дæр, суанг йе 'ддаг бакаст дæр. Куыдзæн дæр адæймаджы хуызæн йæ бон у худын, æнкъард кæнын, кæуын. Нæ сыхæгты куыдз чи-хуа-хуа-иу мæ куы федта, уæд-иу йæ мидбылты худти».

Фарст: Цæуыл дзурдзыстæм нæ урочы? (Абысалты Юрийы сфæлдыстадыл).

Ахуыргæнæг: Абон урочы нæ размæ æвæрæм ахæм хæс: Абысалты Юрийы ныв «Аххосджын»-ы бындурыл нывæцæн-радзырд ныффыссынаен æрмæг бацæттæ кæнын (тетрæдты фыссынц нывæцæны темæ).

II. Зонындзинæдты актуализаци.

1. Радзырды композицийыл куыст (слайд)

Къæйттæй куыст.

Ахуыргæнæг: Цæмæй нæ хæс нæ къухы бафта, уый тыххæй нæ зæрдыл æрлæууын кæнæм, цы у радзырд. Уæ разы тексты хуызтæ. Ссарут таурагъон текст æмæ йын йе 'ууæлтæ ранымайут:

1) «Хъусой уыди лæгъзхъуын, стæй хæрзуынд, æмæ йæ бинонтæ тынг бауарзтой, тынгдæр та дыууæ лæппуйы – дæсазыккон Гаппо æмæ астазыккон Сослан. Лæппутæ къæбыламæ зылдысты, æхсырæй йæ хастой, хъазыдысты йемæ. Зæрдæхъæлдзæгæй рæзыди Хъусой...» (Коцойты А. «Хъусой»)

2) «Астазыккон Черменæн йæ мады 'фсымæр ралæвар кодта хъазæн фæрæт. Чермен йæхицæй хъæддзау акодта æмæ уæртæ фæцæуы. Лæппын фæткъуы бæлæстæй рæсугъддæр чи уыди, уый равзæрста æмæ йæ лыг кæныныл ныллæууыди. Бæлас афæлдæхти. Дыккаг бон Чермены фыд уыди цæхæрадоны. Фæткъуы бæлас калдæй куы федта, уæд рамæсты ис...» (Коцойты А. «Хъæддзау»).

Скъоладзауты хатдзæгтæ: Радзырды æвдыст фæцæуы исты цау. Йæ композицийы хæйттæ: бабаст, архайды рæзт, кульминаци, райхæлд. Фылдæр дзы вæййы мивдисджытæ, мивдисæджы æууæл æвдисæг фæрсдзырдтæ. Сæмбæлæн дзы вæййы монологон, диалогон ныхасы хуызтыл.

III. Ног æрмæгыл куыст.

1. Абысалты Юрийы нывты равдыст (слайдтæ).

1. Уæлæмхасæн фæрстытæ:

- Цы æвдыст цæуы нывты? (Адæмы æрвылбоны цард).
- Чи сты Абысалы-фырты нывты архайджытæ? (Хуымæтæг адæймæгтæ, цæрагойтæ).
- Афтæ зæгъæн ис, æмæ дзы цавæрдæр архайд цæуы? (О. Нывты æвдыст цæуы адæмы архайд)
- Куыд хуыйнынц ахæм нывтæ? (Сюжетон нывтæ).

2. Развæлгъау хæслæвæрд. Индивидуалон хæс.

Ахуырдауы хъусынгæнинаг (дæнцæг). Абысалты Юрийы цард æмæ сфæлдыстадыл афæлгæст (слайд)

Абысалты Юрийы фыццаг сæрмагонд нывты равдыст уыд 1997 азы, Дзæуджыхъæуы. Дыккаг равдыст, «С парижским акцентом», – 2010 азы. Абон у Уæрæсейы æмæ Цæгат Ирыстоны кадджын нывгæнæг. Абысалы-фырт йæ нывты æвдисы хуымæтæг адæмы, сæ куыст, сæ фæлладуадзæн рæстæг. Уарзы нæ цыппæркъахыг хæлæртты ныв кæнын. Йæ нывтæ сты Цæгат Ирыстоны Тугъанты Махарбеджы номыл аивадон музейы, Третьяковы

галерейы, Францы, Германийы, Великобританийы, Японы, АИШ, Швейцарийы, Испанийы галерейты.

Абысалты Юрий йахæдæг куыд зæгъы, афтæмæй ныв кæнын райдыдта æрæгмæ, 8-æм къласы ахуыргæнгæйæ. Кæддæр æй йе 'мбал йемæ бакодта Цыколайы сывæллæтты галуанмæ ныв кæныны студимæ. Йæ зæрдæмæ фæцыд æмæ зæрдæргъæвдæй ахуыр кæнын райдыдта. Йæ фыццаг ахуыргæнæг – Андрей Лукич Ткаченко. Абысалы-фырт æй абон дæр хæларзæрдæйæ мысы: «Мæ ахуыргæнæг уыд хæстон лæг. Суанг Берлинмæ фæхæцыд. Æрмæст нывкæнынад нын нæ амьдта, фæлæ нæ ахуыр кодта æгъдауыл, намьсджын адæймаг уæвыныл».

Скъолайы фæстæ фидæны нывгæнæг ахуыр кæнынмæ бацыд Цæгат Ирыстони аивадон училищæмæ. Йæ ахуыргæнджытæ уыдысты зындгонд нывгæнджытæ Саккаты Эльбрус, Бедойты Шалва, Дзантиаты Юрий. 1987 азы Абысалты Юрий фæци Ленинграды Репины номыл живопись, скульптурæ æмæ архитектурайы институт. Ам студентты æргом фылдæр здæхтой уырыссаг нывгæнджытæ Репин, Суриков, Перовы сфæлдыстадмæ. «Мæнæн та мæ зæрдæмæ тынгдæр цыдысты Ныгуылæн Европæйы нывгæнджытæ, уæлдайдæр та – голландийаг дæсныты пейзажон æмæ жанрон цардыуаджы нывтæ», - мысы нывгæнæг.

Ахуыры фæстæ сыздæхт Ирыстонмæ. Ам кусын райдыдта ЦИПУ-йы аивæдты факультеты. Фæзынд ын хорз ахуыргæнинагтæ, фæдонтæ. Абысалы-фырт йæ нывты æвдисы реалон царды нывтæ: æрвылбонны цардыуаджы сценæтæ, хъæууон царды нывтæ, бæрæгбонты эпизодтæ. Йæ куыстыты ирдæй зыны ирон национ колорит, нæ культурæ. Аивады дæсныы нывтæ хæссынц æхсызгондзинад æмæ хъæлдзæгдзинад, гуырын кæнынц хæлар зæрдæйы уаг æмæ фæлмæн мидбылхудт.

3. Беседæ нывы бындурыл (слайд).

Ахуыргæнæг: Уæ разы Абысалты Юрийы ныв «Аххосджын». Чи сты архайджытæ? (Зæронд лæг æмæ куыдз). Нæмттæ сын раттæм (Абысал æмæ Хъусой).

- Архайд нæ рæстæджы цæуы? Цавæр детальтæ «дзурынц» рæстæджы тыххæй? (Архайд ивгъуыд рæстæджы цæуы. Уый бæрæг у Абысалы уæладарæсæй).

- Ныв сюжетон схонæн ис? Цæмæ гæсгæ? (Ис æй сюжетон схонæн, уымæн æмæ дзы архайд цæуы).

- Цавæр архайд дзы уынаæм? (байхъусын дзуæппытæм)

- Ныв «Аххосджын» цæмæ схуыдта автор? (Æвæццæгæн, куыдз цыдæр фыдбылыз ракодта).

- Цæй руаджы æвдисы уый нывгæнæг? (Куыдзы гуыры æвæрд, йæ цæстæнгасæй. Абысал куыдзæн уайдзæф кæны, Хъусой йæ рæдыд æмбары, фæсмон кæны).

- Æмæ мæнæ Хъусой аххосджыны лæуд кæны Абысалы раз. Таурагъон тексты æнæмæнг вæййы æрфысты элементтæ. Кæм сæ спайда кæндзыстæм? (Фæлгонцтыл дзургæйæ).

4. Сфæлдыстадон куыст (къорды). Нывы персонажты фæлгонцты æрфыст.

1-аг къорды хæс: Æрфыссын Абысалы фæлгонц. Æрдзурын, нывгæнæг Абысалы хъыг куыд равдыста, ууыл, йæ лæуд, йæ цæстæнгас цы амоныңц, уыдоныл.

Æнцойгæнæн дзырдтæ: нымæтхуд, фæсмын хæдон, уæфсбын дзабыртæ.

(Дæнцæг: «Æфснайд лæг у Абысал. Йæ уæлæ – урс нымæтхуд, цъæх фæсмын хæдон лыстæг сау ронæй æлвæст, уæрæх тар хæлаф. Йæ къæхтыл – морæ цъындатæ æмæ уæфсбын хæцъилдзабыртæ. Абысал, йæ къухтæ йæ синтыл æвæрдæй, æргуыбыр кодта йæ куыдзмæ æмæ йын уайдзæф кæны).

2-аг къорды хæс: Бацæттæ кæнын Хъусойы æрфыст.

(Куыд равдыста автор куыдзы зæрдæйы уаг? Цы æвдисыңц йæ цæстæнгас, йе 'рфгуыты æвæрд?)

Æнцойгæнæн дзырдтæ: фæстаг къæхтæ, фæсмон кæнын, æркбул кæнын, хъусты кæрæттæ, азым æмбарын.

(Дæнцæг: «Хъусой йæ фæстаг къæхтыл æруагъта йæхи. Йæ сæр æркбул кодта. Йæ лæуд, йæ цæстæнгас æвдисыңц стыр фæсмон. Йе 'рфгуытæ – уæлæмæ ист, йæ хъусты кæрæттæ – бынмæ уагъд, афтæмæй йæ хицауы раз лæууы. Йæ азым æмбары, фæлæ ма ныр цы?..»)

5. Фронтолон бафарст:

- Сымахмæ гæсгæ, цавæр ахаст ис зæронд лæгæн куыдзмæ? Хæларæттæ схонæн сæ ис æви нæ? (Хуызæг: «Абысал, йæ къухтæ йæ синтыл æвæрдæй, æргуыбыр кодта йæ куыдзмæ æмæ йын уайдзæф кæны. Цæвгæ йæ никуы ныккодта, уый бæрæг у: Хъусой нæ бамбæхст, йæ разæй нæ лидзы, тæрсгæ дзы нæ кæны. Æмбары, йæ хицау та йын кæй ныххатыр кæндзæн. Мæн уырны, кæрæдзийыл æнувыд кæй уыдысты кæддæриддæр, уый»).

- Куыд уæм кæсы, цавæр у нывы сæйраг хъуыды? (Зæгъæм: «Мæнмæ гæсгæ, йæ азым чи бамбары, уымæн хатыр кæнын хъæуы») (слайдтæ)

- Цæй руаджы равдыста Абысалты Юрий йæ куысты сæйраг хъуыды? (Персонажты лæуд, сæ цæстæнгасы руаджы).

IV Улæфты рæстæг.

V. Нывæцæныл куыст.

1. Нывæцæнæн пълан цæттæ кæнын.

Иумæйаг куыст нывæцæны пъланмæ гæсгæ:

1. Бабаст. Абысал нурыйы хуым бакодта.

- Кæд æмæ куыд уыдаид, нывы цы цау æвдыст æрцыд, уый райдайæн?

(Дæнцæг: «Иу фæззыгон хъарм бон Абысал йæ нурыйы хуым бакодта. «Ныр мын цæхæрадоны уалдзæгмæ куыст нал ис», - афтæтæ дзургæ, кæртмæ рацыд æмæ йæхи бæласы бын æруагъта»).

(слайдыл – æнцойгæнæн дзырдтæ: *уахæмы, иу бон, иу хатт, кæддæр*).

2. Архайды рæзт. Кæрчытæ хуым скалдтой æмæ сæ Хъусой асырдта.

- Дарддæр куыд цауы архайд? (Хуызæг: «Уалынмæ райхъуыст кæрчыты удаист хъæр. Абысал фехъал, фæгæпп кодта æмæ цæхæрадоны 'рдæм атындыдта. Кæсы, æмæ йæ куыдз Хъусой кæрчыты расур-басур кæны. Йæ нурыйы хуым ын сызмæстой»).

(слайдыл – æнцойгæнæн дзырдтæ-фæрсдзырдтæ: *æвиппайды, уæд, уалынмæ, уыцы афон*).

3. Кульминаци. Абысал уайдзæф кæны Хъусойæн.

- Куыд уайдзæф кæны хицау йæ куыдзæн? Монолог æрхъуыды кæнут æмæ йæ афæзмут.

(Хуызæг: «Абысал смæсты йæ куыдзмæ æмæ йын уайдзæф кæны: «Цы бакуыстай, Хъусой?! Æркæс-ма хуыммæ! Мæ нурытæ хуымы уæле куы фесты! Тæригъæд дæр мын нæ кæныс?! Мæ фыдæбон мын куы дзæгъæлы фæкодтай... Хъусой фæсмонæй йæхи хæры»).

- Уæ сочиненийы ацы хайы лæмбынæг æрфыссут Хъусойы фæлгонц.

4. Райхæлд. Хæларттæ кæрæдзи бамбæрстой.

- Куыд хъуыды кæнут, цауыл фæцис ацы цау? (Абысал бамбæрста, Хъусой кæрчыты цæхæрадонæй кæй сырдта, уый. Хъусой йæ разæй нæ лидзы. Æмбары, йæ хицау та йын кæй ныххатыр кодта йæ рæдыд, уый).

(слайдыл – æнцойгæнæн дзырдтæ, дзырдбæстытæ: *уæдæй фæстæмæ, афтæмæй, ныртæккæ дæр ма, гъе афтæ*).

2. Дзырдуатон куыст.

- Цæмæй нæ радзырд цымыдисаг æмæ аив рауайа, уый тыххæй ма нæ хъæуы дзырдуатон куыст бакæнын (слайд).

Хæс: Фыццаг цæджындзы дзырдтæм дыккаг цæджындзы ссарын синонимтæ:

Нывгæнæг

хуыз

Ахорæн

автор

Ныв

цыппæркъахыг

Куыдз

азым

Аххос

кæттаг

Хæс: Бамбарын кæнын фразеологизмтæ, семæ хъуыдыйæдтæ ныфффыссын (слайд):

Фæсмонæй хи хæрын – (истæуыл тынг мæт кæнын);

Зæрдæ мæстæй атыппыр – (тынг смæсты уæвын);

Хорзау нал фæци – (æнæнхъæлæджы истæй тыххæй фæфсæрмы кæнæ фергъуыйау уæвын).

Хæс: Ахæццæ кæнут уавæрæвдисæг æмнысаниуæг мивдисджыты рæнхъ (слайд):

хъынцым кæнын – (тыхсын, катый кæнын, хи æфхæрын, фæсмон кæнын...);

уайдзæф кæнын – (æфхæрын, хыл кæнын, загъд кæнын...).

3. Фæлварæн куыст. Байхъусын скъоладзауты кæнæ ахуыргæнæджы фыст радзырдмæ. Сочинени-радзырд (дæнцæг).

Иу фæззыгон хъарм бон Абысал нурыйы хуым бакодта. «Ныр мын цæхæрадоны уалдзæгмæ куыст нал ис», - афтæтæ дзургæ кæртмæ рацыд æмæ йæхи æруагъта бæласы бын къæлæтджыныл. Æфснайд лæг у Абысал. Йæ уæлæ урс нымæтхуд, цъæх фæсмын хæдон лыстæг сау ронæй æлвæст, уæрæх тар хæлаф. Йæ къæхтыл – морæ цъындатæ æмæ уæфсбын хæцъилдзабыртæ. Фæллад уыд урсрихи зæронд лæг, æмæ йыл хуыссæг уайтагъд фæтых.

Уалынмæ райхъуыст кæрчыты удаист хъуыдатт. Абысал фехъал. «Цавæр хъæлæба у уый?» Зæронд лæг фæгæпп кодта æмæ цæхæрадоны æрдæм атындыдта. Кæсы, æмæ йæ куыдз Хъусой кæрчыты рассур-бассур кæны. Йæ нурыйы хуым ын сызмæстой!

- Хъусой, Хъусой, æнаккаг! Ныууадз кæрчыты! Цы бакуыстай уый?!

Абысал йæ хуыммæ куы æркаст, уæд йæ зæрдæ фырмæстæй атыппыр. Хъусой йæ хицауы цæсгом куы ауыдта, уæд хорзау нал фæци. Бамбæрста, цыдæр раст нæ бакодта.

- Цы бакуыстай, Хъусой?! Æркæс-ма хуыммæ! Мæ нурытæ хуымы уæлæ куы фесты! Тæригæд дæр мын нæ кæныс?! Мæ фыдабон мын дзæгъæлы куы фæкодтай!

Хъусой йæ фæстаг къæхтыл æруагъта йæхи. Йæ сæр æркъул кодта. Йæ лæуд, йæ цæстæнгас æвдисынц стыр фæсмон. Йæ 'рфгуытæ уæлæмæ ист, йæ хъусты кæрæттæ бынмæ уагъд, афтæмæй йæ хицауы раз лæууы. Йæ азым æмбары, фæлæ ма ныр цы?

Абысал, йæ къухтæ йæ синтыл æвæрдæй, æргуыбыр кодта йæ куыдзмæ æмæ йын уайдзæф кæны. Цæвгæ йæ никуы ныккодта, хæринаг цух æй никуы ныууагъта, кæрæдзийыл æнувыд уыдысты кæддæриддæр.

- Цæхæрадонмæ та куыд ахызтысты уыцы кæрчытæ? Æвæццагæн мын дуар гомæй аздад, æмæ уым смидæг сты?

Ныр бамбæрста Абысал, Хъусой ын æххуыс кæй кодта, кæрчыты цæхæрадонæй кæй ссырдта, уый.

- Хъусой, бахатыр кæн. Æвæццагæн, мæхи аххос у. Фæлæ мæ райхъал кодтаис... Æнхъæлдтай, æнæ мæн сæ ратæрдзынæ, нæ? Гъе, мæ дзæбæх куыдз Хъусой, мæ дзæбæх æмбал. Хæрзаг, хъуыды кæныс: «Хорз ма ракаен, æмæ фыд ма ссарай». Афтæ дæр вæййы, мæ лымæн...

Афтæ дзургæйæ, Абысал йæ хуым æфснайын райдыдта. Хъусой йæ разæй нæ цæуы. Æмбары, йæ хицау та йын кæй ныххатыр кодта йæ рæдыд.

VI. Рефлекси.

Ахуыргæнæг: Сывæллæттæ, урочы уæ къухы цы бафтыд?

Дзуæппытæ:

- Базонгæ стæм Абысалты Юрийы сфæлдыстадимæ, йæ нывтимæ.

- Равзæрстам ныв «Аххосджын»;

- Нæ зæрдыл æрлæууын кодтам радзырды арæзт, сочиненийæн æрмæг æрæмбырд кодтам.

Ахуыргæнæг: Æз разы дæн уæ куыстæй. Сымах та? Алчи дæр уæ равзарæд, урочы куыд куыста, уый бæрæггæнæг фразеологизм:

хъустæ æмæ цæстытæ фестадтæн, мæ сæр дæр нæ аныхтон, зонд нæ хæлæг кодтон, бандон нæ фезмæлын кодтон, айк мацъисæй фæлдæхтон, мæ базыртыл схæцыдтæн.

VII. Хæдзармæ куыст.

Абысалты Юрийы ныв «Аххосджын»-мæ гæсгæ ныффыссын нывæцæн-радзырд.